

DŽON HERST

Najkraća istorija EVROPE

**Kako su osvajanja, kultura i religija
stvorili jedan kontinent – priča iz novog
ugla za novo doba**

Prevod s engleskog
Tatjana Bižić

 Laguna

Naslov originala

John Hirst

THE SHORTEST HISTORY OF THE EUROPE

Copyright © 2012 by John Hirst

Translation copyright © 2025 za srpsko izdanje, LAGUNA

Rešenjem Republičkog geodetskog zavoda

02 broj: 034-01-1-202/2025

Od 13. 8. 2025.

Data je saglasnost za izdavanje i stavljanje u promet
publikacije s kartografskim sadržajem:

Najkraća istorija Evrope

**Najkraća
istorija
EVROPE**

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	9
1. Antička i srednjovekovna Evropa	11
2. Novovekovna Evropa	33
<i>Interludijum: Osećanje klasičnog</i>	56
3. Najeze i osvajanja	65
4. Oblici vladavine I	81
5. Oblici vladavine II	97
6. Carevi i pape	120
7. Jezici	138
8. Običan svet	152
<i>Interludijum: Šta je to posebno u Evropi?</i>	170

<i>Interludijum: Destrktivne sile</i>	175
9. Industrijalizacija i revolucija	178
10. Dva svetska rata	200
 <i>Podaci o ilustracijama</i>	 230

UVOD

Ako ste od onih koji vole da najpre otvore knjigu na kraju da vide šta je bilo posle, ovo je knjiga u kojoj ćete uživati. Krajevi počinju ubrzo posle početaka. U ovoj knjizi je istorija Evrope ispričana šest puta, svaki put iz drugačijeg ugla.

Prvobitno su ovo bila predavanja zamišljena tako da pruže studentima uvod u istoriju Evrope. Nisam počinjao od početka i išao redom do kraja. Dao bih studentima brz opšti pregled, pa se kasnije vraćao da dodam detaljnosti.

Prva dva predavanja daju u opštim crtama čitavu evropsku istoriju. To je zaista najkraća istorija. Sledećih šest predavanja bave se po jednom određenom temom. Cilj je da se produbi razumevanje vraćanjem na malo dublje istraživanje.

Priča ima zaplet: početak, sredinu i kraj. Civilizacija nema priču u tom smislu. Zarobljeni smo pričom ako mislimo da civilizacija mora da ima uspon i pad, iako će svaka civilizacija zaista imati kraj. Moj cilj ovde je da predstavim suštinske elemente evropske civilizacije i razmotrim kako su se oni rekonfigurali s vremenom; da pokažem kako je staro preoblikovano u novo i kako staro istrajava i vraća se.

Knjige o istoriji bave se mnogim događajima i mnogim ljudima. To je jedna od jačih strana istorije i dovodi nas bliže stvarnom istorijskom životu. Ali kakvo značenje sve to zajedno ima? Šta je zaista važno? Ta pitanja uvek imam na umu. Mnogi ljudi i događaji iz drugih knjiga o istoriji nisu našli sebi mesta u ovoj.

Posle antičkih vremena ova knjiga se uglavnom bavi zapadnom Evropom. Nisu svi delovi Evrope podjednako važni u građenju evropske civilizacije. Renesansa u Italiji, reformacija u Nemačkoj, parlamentarna vladavina u Engleskoj, revolucionarna demokratija u Francuskoj značajnije su od podela Poljske.

U velikoj meri sam se oslanjao na dela iz oblasti istorijske sociologije, naročito ona Majkla Mana i Patriše Kron. Profesorka Kron nije specijalista za evropsku istoriju, njeno polje je islam, ali je u svoju malu knjigu pod naslovom *Preindustrijska društva* uvrstila i poglavlje „Neobičnost Evrope“. To poglavlje je remek-delo, čitava istorija na trideset strana, gotovo isto tako kratka kao moja najkraća istorija. Ono mi je pružilo koncept stvaranja i preuređivanja evropske mešavine, onakve kakvu sam predstavio u svoja prva dva predavanja. Veliki sam dužnik Patriše Kron.

Imao sam sreće da mi je nekoliko godina na Univerzitetu Čarls la Trob u Melburnu kolega bio profesor Erik Džons, veliki pobornik pristupa široj istorijskoj slici, na čiju sam se knjigu *Evropsko čudo* takođe mnogo oslanjao.

Ne tvrdim da je ova knjiga originalna i po čemu osim po svom metodu. Držao sam ova predavanja najpre studentima u Australiji, koji su se naslušali suviše australijske istorije, a premalo znali o civilizaciji kojoj i sami pripadaju.

U ovom izdanju knjiga sadrži i jedan novi odeljak, koji se bavi XIX i XX vekom.

1.

ANTIČKA I SREDNJOVEKOVNA EVROPA

Evropska civilizacija je jedinstvena zato što je to jedina civilizacija koja se nametnula čitavom ostalom svetu. Postigla je to osvajanjima i naseljavanjem, svojom ekonomskom moći, snagom svojih ideja i zato što ima mnogo toga što svi drugi žele. Danas se svaka zemlja na našoj planeti služi naučnim otkrićima i tehnološkim dostignućima koja pritiču iz Evrope; i sama nauka je evropski izum.

U početku su evropsku civilizaciju činila tri elementa:

1. kultura antičke Grčke i Rima;
2. hrišćanstvo, koje je jedan čudan izdanak jevrejske religije judaizma;
3. kultura germanskih ratnika koji su osvojili Rimsko carstvo.

Evropska civilizacija je jedna mešavina, a važnost te činjenice će postajati očigledna kako se budemo kretali kroz evropsku istoriju.

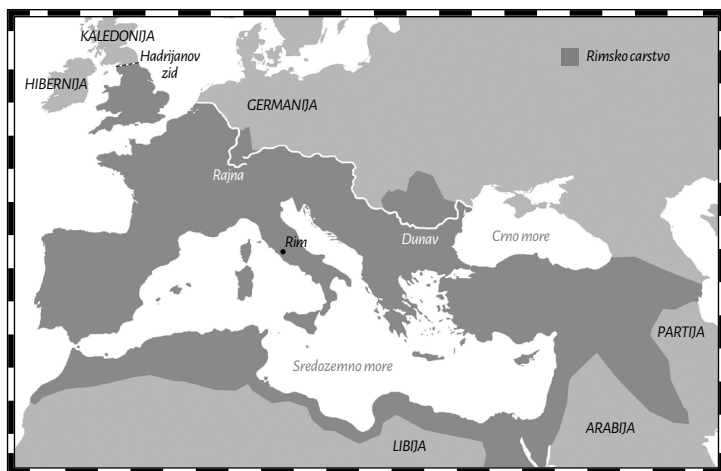

Gradovi i kolonije antičke Grčke. Grčka civilizacija je cvala u trgovačkim i poljoprivrednim kolonijama oko Sredozemnog i Crnog mora.

Ako tragamo za korenima naše filozofije, umetnosti, književnosti, matematike, nauke, medicine i političke misli – sva ta intelektualna ostvarenja nas vraćaju u antičku Grčku.

U danima svoje slave Grčka nije bila jedna država, nego niz državica: gradova-država, kako ih nazivamo danas. Činio ih je grad s pojasom okolne zemlje; preko dana je svako mogao da uđe u grad. Grci su želeli da pripadaju nekoj državi kao što mi želimo da pripadamo nekom klubu: bilo je to članstvo. U tim malim gradovima-državama rodila se demokratija. Nisu to bile predstavničke demokratije – nisu se birali članovi parlamenta. Svi građani muškog pola bi se okupljali da razgovaraju o državnim pitanjima i glasaju o zakonima i politici.

Kako je brojnost stanovništva rasla, grčki gradovi-države su slali svoje ljudstvo da osnuje kolonije u drugim delovima Sredozemlja. Grčkih naseobina je bilo u današnjoj Turskoj, uz severnoafričku obalu i na zapad sve do južne Italije,

Rimsko carstvo oko II v. n. e.

Španije i juga Francuske. U Italiji su se Rimljani, u to vreme veoma zaostao narod čiji je grad-državica obuhvatao Rim i njegovu okolinu, susreli s Grcima i počeli da uče od njih.

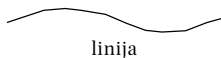
S vremenom su Rimljani izgradili divovsko carstvo, koje je obuhvatilo i Grčku i sve grčke kolonije. Na severu su granicu Rima tvorile dve velike reke – Rajna i Dunav, iako su ponekad te granice i prekoračivane. Na zapadu je granica Rimskog carstva bio Atlantski okean. Engleska je pripadala Rimskom carstvu, ali Škotska i Irska nisu. Južnu granicu su činile severnoafričke pustinje. Na istoku je granica bila najnestalnija, zato što su se tamo rasprostirala suparnička carstva. Rimsko carstvo je opasivalo Sredozemno more, obuhvatajući samo jedan deo današnje Evrope i veliki deo zemalja koje nisu Evropa: delove današnje Turske, Bliskog istoka i severne Afrike.

Rimljani su bili bolji borci od Grka. Imali su i bolje zakone, kojima su se služili da bi upravljali svojim carstvom. Bili su bolji od Grka i u gradnji puteva, mostova i opkopa, što

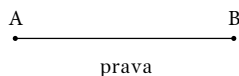
im je bilo korisno i u bitkama i u vođenju carstva. U svemu ostalom su, međutim, priznavali Grcima premoć i ropski su ih oponašali. Jedan pripadnik rimske elite govorio je grčki kao i latinski, slao je sina u Atinu da stekne obrazovanje ili je nabavljao roba Grka da mu poučava decu kod kuće. Zato kad o Rimskom carstvu govorimo kao o grekoromanskom, to je zato što su sami Rimljani to tako hteli.

Koliko su Grci bili pametni najbrže se može pokazati na primeru geometrije. Geometrija koju danas učimo u školi grčka je nauka. Mnogi to zaboravljaju, pa ćemo zato početi od osnovnih pojmova. Tako geometrija funkcioniše – polazi od nekoliko osnovnih definicija i dalje sve gradi na njima. Polazna tačka je tačka, koju su Grci definisali kao nešto što ima mesto u prostoru, ali nema nikakvu veličinu. Na stranici tačka, naravno, ima širinu, ali geometrija je misaoni, čist svet. Linija se definiše time što ima dužinu, ali ne i širinu. Duž je najkraća linija između dve tačke. Iz ove tri definicije možete da izvedete definiciju kruga. Kao prvo, krug je linija koja obrazuje zatvorenu figuru. Kako, međutim, formulišete kružnost? Ako razmislite o tome, kružnost je vrlo teško definisati. Definišemo je time što kažemo da postoji jedna tačka unutar figure od koje će svaka prava povučena do figure biti iste dužine.

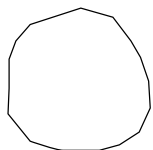
•
tačka

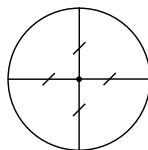
linija

prava

zatvorena figura

krug

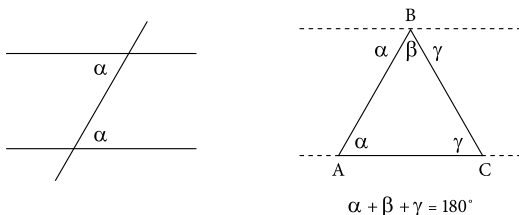
Osim kruga, tu su zatim paralelne linije, koje se pružaju u beskonačnost ne dodirujući se ni u jednoj tački, trouglovi u svojoj raznovrsnosti, kvadrati i pravougaonici, i drugi pravilni oblici. Svi ti oblici koje formiraju linije definisani su, njihove osobine rastumačene, a mogućnosti koje nastaju iz preseka i preklapanja istražene. Svi dokazi se izvode iz onoga što je već utvrđeno prethodno. Služeći se, na primer, jednom osobinom paralelnih linija, možete da dokažete da je zbor uglova svakog trougla uvek 180° (pogledajte prozor na str. 16).

Geometrija je jednostavan, elegantan, logičan sistem, vrlo zadovoljavajući i vrlo lep. Lep? Grci su smatrali da je lep, a to nam daje izvesni uvid u način na koji su razmišljali. Grci se geometrijom nisu bavili samo kao vežbom, što mi radimo u školi, niti radi praktične primene u geodeziji ili navigaciji. Oni su u geometriji videli smernice za razumevanje suštine svemira. Kada se osvrnemo oko sebe, ostajemo pod dubokim utiskom usled raznovrsnosti onoga što vidimo: različitih oblika, različitih boja. Ceo jedan dijapazon događaja odvija se istovremeno – nasumično, haotično. Grci su verovali da za sve to postoji neko jednostavno objašnjenje. Da ispod sve te raznovrsnosti mora da postoji jednostavno, pravilno i logično objašnjenje. Neko kao što je geometrija.

Grci se naukom nisu bavili kao mi, postavljajući hipoteze i ispitujući ih pomoću eksperimenata. Prema njihovom mišljenju, ako upregnute intelekt i razmišljate zaista jako, stići ćete do pravog odgovora. Zato su se držali sistema nadahnutih pretpostavki. Jedan grčki filozof je izjavio da je sva materija stvorena od vode, što samo pokazuje koliko su očajnički Grci želeli jednostavne odgovore. Drugi je tvrdio da svu materiju čine četiri elementa: zemlja, vatra, vazduh i voda. Treći je izneo stav da svu materiju tvore sićušne čestice koje je nazvao atomi – i pogodio je pravo u metu. Njegovoj nadahnutoj pretpostavci vratili smo se u XX veku.

Geometrija na delu

Paralelne linije se ne susreću ni u jednoj tački. Možemo da definišemo tu karakteristiku tako što ćemo reći da bi linija povučena preko njih zatvorila naspramne, ali podjednake uglove. Ako ti uglovi ne bi bili jednaki, linije bi se sastale u nekoj tački ili razišle – ne bi bile paralelne. Uglove obeležavamo slovima grčkog alfabeta – na dijagramu levo α obeležava dva jednaka ugla. Obeležavanje slovima grčkog alfabeta u geometriji podseća nas na njeno poreklo. Ovde koristimo prva tri slova: alfa, beta i gama.

Iz definicije možemo da izvedemo zbir uglova u trouglu. Na desnoj strani je trougao ABC, s dve paralelne prave povučene kroz temena. Trik u geometriji leži u tome da znamo kako da koristimo ono što je poznato da bismo rešili nepoznato. Ugao α s temenom u tački A jednak je uglu α s temenom u tački B, što znamo na osnovu toga što su to naspramni uglovi na dvema paralelnim pravim. Isto tako je ugao γ s temenom u tački C jednak uglu γ s temenom u tački B. Na gornjoj paralelnoj liniji, koja prolazi kroz tačku B, imamo tri ugla: $\alpha + \beta + \gamma$. Pošto leže na pravoj, znamo da zatvaraju polovinu kruga – 180° .

Dakle, $\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ$, a pošto smo pomoću paralelnih pravih ustanovili da su uglovi unutar trougla takođe α , β i γ , znamo da je zbir unutrašnjih uglova trougla 180° .

Tako smo koristeći paralelne prave dokazali nešto o trouglovima.

Kada je pre četiristo godina nauka kakva nam je poznata danas pravila svoje prve korake, dve hiljade godina pošto su Grci razvili svoju nauku, uzdrmala je osnovna učenja grčke nauke, koja je i dalje bila autoritet. Uzdrmala ju je, međutim, pridržavajući se grčkog intuitivnog stava da će odgovori uvek biti jednostavni, logični i zasnovani na matematičari. Njutn, veliki naučnik iz XVII veka, i Ajnštajn, veliki naučnik iz XX veka, tvrdili su da ćete se ispravnom odgovoru približiti jedino ako je vaš odgovor jednostavan. I Njutn i Ajnštajn su uspjeli da svoje odgovore o sastavu materije i njenom kretanju izraze matematičkim jednačinama.

Grci su često pretpostavljali pogrešno – vrlo pogrešno. Isto tako je i njihov osnovni instinktivni stav da će odgovori biti jednostavni, logični i iskazivi u matematičkoj formi mogao biti pogrešan, ali ispostavilo se da je bio ispravan. To je najveće nasleđe koje evropska civilizacija i dalje duguje Grcima.

Možemo li da objasnimo zbog čega su Grci bili tako pametni? Mislim da ne. Istoričari bi trebalo da su u stanju da daju objašnjenja, ali kada naiđu na nešto krupno – na primer, na pitanje zašto su u tim gradovima-državicama živeli ljudi tako logičnog, hitrog i prodornog uma – nemaju nikakvo ubedljivo obrazloženje. Mogu jedino da se pitaju, kao i svi ostali.

Evo još jednog čuda. Stižemo do drugog elementa u evropskoj mešavini. Jevreji su stekli veru da postoji samo jedan bog. Bilo je to vrlo neuobičajeno gledište. Rimljani su gajili mnogo uobičajenije verovanje da postoji mnogo bogova. Jevreji su, što je još čudnije, verovali da se taj jedini bog naročito stara o njima; da su oni Božji izabranici. Zauzvrat su morali da se pridržavaju Božjih zakona. Ti su se zakoni temeljili na Deset zapovesti, koje je Jevrejima preneo Mojsije, prorok koji ih je izveo iz ropstva u Egiptu. Hrišćani su zadržali Deset zapovesti i oni su ostali okosnica etičkog učenja na Zapadu sve

dokora. Ljudi su ih znali napamet, po brojevima. Tako se moglo za nekoga reći da nikada ne krši osmu zapovest, mada ponekad prekrši sedmu. Evo Deset zapovesti, kako su navedene u Izlasku, drugoj knjizi Biblije, 20. poglavlje:

Tada reče Bog sve ove riječi govoreći:

Ja sam Gospod Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje misirske, iz doma ropskoga.

Nemoj imati drugih bogova uza me.

Ne gradi sebi lika rezana niti kakve slike od onoga što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodi ispod zemlje. (...)

Ne uzimaj uzalud imena Gospoda Boga svojega; jer neće pred Gospodom biti prav ko uzme ime njegovo uzalud.

Sjećaj se dana od odmora da ga svetkuješ. Šest dana radi, i svršuj sve poslove svoje. A sedmi je dan odmor Gospodu Bogu tvojemu; (...) Jer je za šest dana stvorio Gospod nebo i zemlju, more i što god je u njima; a u sedmi dan počinu; zato je blagoslovio Gospod dan od odmora i posvetio ga.

Poštuj oca svojega i mater svoju, da ti se produlje dani na zemlji, koju ti da Gospod Bog tvoj.

Ne ubij.

Ne čini preljube.

Ne kradi.

Ne svjedoči lažno na blišnjega svojega.

Ne poželi kuće blišnjega svojega, ne poželi žene blišnjega svojega, ni sluge njegova, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što je blišnjega tvoga.*

Ove zapovesti su bile tek početak moralnih zakona. Jevreji su imali vrlo složen i razrađen sistem zakona, koji je pokrivao

* Navedeno prema kanonizovanom srpskom prevodu Daničić – Karadžić. (Prim. prev.)

uobičajena zakonska pitanja – zločine, pravo svojine, pravo nasleđivanja i bračna prava – ali takođe i način ishrane, higijenu, vođenje domaćinstva i prinošenje žrtava Bogu u hramu.

Iako su Jevreji verovali da su izabrani Božji narod, ne bi se moglo reći da su živeli život iz snova. Često su trpeli poniženja; bivali su pokoreni i odvođeni u ropstvo; ali nikada nisu sumnjali da Bog postoji niti u to da se brine o njima. Ako bi ih zadesila katastrofa, zaključili bi da se nisu ispravno pridržavali zakona i da su uvredili Boga. U jevrejskoj religiji su, dakle, kao i u hrišćanstvu, vera i moralnost blisko povezani, što nije slučaj sa svim religijama. Rimski i grčki bogovi su se ponašali nemoralno, upuštali u preljube i spletkarili jedni protiv drugih. U rimskoj religiji bogovi su ponekad kažnjavali ljude, ali obično ne zbog moralnih prestupa; češće je bivalo da je neko navukao nemilost time što nije prinosio žrtvu pravilno ili je nije prinosio dovoljno često.

Isus Hrist, osnivač hrišćanstva, bio je Jevrej, i njegovi prvi sledbenici su bez izuzetka bili Jevreji. U vreme kada je Isus propovedao svoja učenja, Jevreji ponovo nisu držali vlast nad svojom zemljom; Palestina je bila zabačena provincija Rimskog carstva. Neki Isusovi sledbenici očekivali su od njega da povede ustanak protiv Rima. Protivnici su nastojali da ga namame da se izjasni u tom smislu. Da li bi trebalo da plaćamo poreze Rimu?, pitali su ga. Dajte mi jedan novčić, rekao im je on. Čiji je lik na njemu? Cezarov, odvratili su mu oni. „Dajte Cezaru Cezarevo, a Bogu Božje.“

Isus je vrlo dobro poznao jevrejske zakone i učenja, i njegovu vlastito učenje je izraslo iz njih. Deo njegovog učenja bilo je sažimanje suštine jevrejskih zakona. Evo jednog od njegovih sažetaka: Ljubi Gospoda Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim, i svom snagom svojom. (...) Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe.*

* Jevanđelje po Marku 12:30–31, navedeno prema prevodu Daničić – Karadžić. Prema istom prevodu navedeni su i svi sledeći delovi Biblije. (Prim. prev.)

Nije pouzdano razjašnjeno da li Isus u suštini kaže kako možete da se držite sažetka i zaboravite na sitnije pojedinosti ili da pojedinosti jesu važne – o čistoći, o prinošenju žrtava i svemu ostalom – ali sažetak pruža smernice o onom najvažnijem. Stručnjaci koji se bave ovim pitanjima ne slažu se oko toga da li je Isus ostao u okrilju judaizma ili je iskoračio iz te vere, ali jedno je jasno: stara učenja o moralu proširio je na vrlo zahtevan način, za koji bi se moglo pomisliti da ga se nemoguće pridržavati. Razmotrimo samo ono što Hrist kaže u Besedi na gori o ljubavi prema neprijateljima, onako kako je to zabeleženo u Jevanđelju po Mateju, 5: 43–48:

Čuli ste da je kazano: Ljubi bližnjega svojega, a mrzi neprijatelja svojega.

A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje svoje, blagosiljajte one koji vas kunu, činite dobro onima koji vas mrze i molite se za one koji vas vrijeđaju i gone.

Da budete sinovi Oca svojega koji je na nebesima; jer On svojim suncem obasjava i zle i dobre; i pušta dažd na pravedne i nepravedne.

Jer ako ljubite one koji vas ljube, kakvu platu imate? Ne čine li tako i carinici?

I ako pozdravljate samo braću svoju, šta odviše činite? Ne čine li tako i neznabošci?

Budite vi, dakle, savršeni, kao što je savršen Otac vaš nebeski.

U ovoj prilici je Isus pretvarao jevrejski zakon u sistem sveopšte ljubavi.

Isus je bio samo jedan od mnogih učitelja i proroka svog doba, koji su podsticali sumnje u jevrejske verske vođe. U njegovom slučaju jevrejske vođe su sarađivale s Rimljanima na njegovom pogubljenju. Isus se, međutim, od ostalih učitelja razlikovao po tome što je posle smrti vaskrsnuo – ili su barem tako verovali njegovi učenici. Zato on nije

bio samo učitelj, prorok ili dobar čovek, kao što verovatno veruju mnogi koji danas odlaze u crkve; njegovi učenici su verovali da je Isus sin Božji i da se nešto kosmičkog značaja dogodilo u času kada je on razapet. Bog se žrtvovao da bi spasio čovečanstvo od prokletstva, posledice čovekovog iskonskog greha, koji je doneo zlo u svet. Ako verujete u Hrista, možete da zaslužite spasenje i da posle smrti ne budete osuđeni na pakleni oganj, nego da provodite večnost uz Boga na nebesima.

Da li je ova religija bila samo za Jevreje ili za svakoga? Isusovi učenici su se posle njegove smrti podelili oko ovog pitanja. Tradicionalisti su tvrdili da hrišćanin možete da postanete jedino ako najpre postanete Jevrejin i pridržavate se strogih pravila izloženih u Starom zavetu. Ta pravila su obuhvatala i obrezivanje, koje je za odrasle muškarce prilično bolan zahvat. Da je pošlo tim putem, hrišćanstvo bi ostalo vrlo malobrojna jevrejska sekta i verovatno ugasnula sama od sebe, a svakako ne bi dostigla nikakav veći značaj. Pobedila je, međutim, druga strana, koja je rekla: ovo je potpuno nova vera. Ne morate najpre da postanete Jevrej; sva sputavanja koja zakon nameće mogu da se odbace; Hrist nas je oslobodio svega toga; njegovo učenje o ljubavi nadilazi sve što bi zakoni mogli da pruže. Takvo je bilo verovanje Pavla, velikog prvog misionara hrišćanske crkve, a prema nekima i osnivača hrišćanstva, zato što je u vreme Hristovog raspeća ova vera bila nešto delatno jedino među Jevrejima. Isus je bio Jevrejin, njegovi učenici su bili Jevreji, a neki od njih su i želeli da ostanu samo Jevreji. Pavle je najnedvosmislenije rekao da je hrišćanska vera namenjena svima i od tada je hrišćanstvo postalo, barem potencijalno, svetska religija. U rasponu od trista godina proširila se kroz čitavo Rimsko carstvo.

Treći element evropske mešavine su germanski ratnici koji su osvojili Zapadno rimsko carstvo. Bila su to plemena

sa severnih granica koja su u V veku pokuljala u carstvo i do 476. godine ga srušili u potpunosti. Tu je, na tlu današnje Francuske, Italije i Španije, mešovita evropska civilizacija poprimila oblik.

Germani su bili nepismeni i nisu nam ostavili ništa u pisanom obliku, tako da raspolažemo s vrlo malo podataka o njima pre nego što su osvojili Rimsko carstvo. Najbolji prikaz – verovatno ne iz prve ruke – ostavio nam je rimski istoričar Tacit iz prvog veka nove ere. Tacit opisuje plemenske poglavice i njihove pratioce, koji su živeli i borili se zajedno i živeli za bitke:

U borbi, za starešinu bi bilo sramota da ga ko nadjunači, a za njegove pratioce – da iza njega izostanu; naročito bi bilo nedostojno i za ceo život sramno izići iz borbe živ, a pustiti starešinu da pogine. Njega braniti i čuvati, njemu pripisivati svoja junaštva, najsvetija je dužnost. Starešine se bore za pobedu, a pratiodci za starešinu. Ako pleme iz koga su utone u dug mir i nerad, mnogi od otmenih mladića dragovoljno idu u plemena koja tada vode kakav bilo rat; to čine jedno zato što mir, kao takav, ne mogu da podnose, drugo što će, u opasnostima, mnogo lakše postati slavni. Uostalom, ko ima veliki broj pratilaca, jedino ih može izdržavati kada je rat i nasilje. Pratioci očekuju da od svoga starešine dobiju na poklon konja za megdan i ono krvavo, nepobedno koplje. Mesto plate dobijaju oni hranu, koja ne mora biti bogzna kako odabrana, ali mora biti obilata. Sredstva za ovakav život pružaju ratovi i pljačke. Mnogo ćeš lakše nagovoriti Germanina da pođe u rat i da se kolje s neprijateljem, nego da ore zemlju i da čeka šta će mu doneti letina. Čak je sa njegovog gledišta lenost i kukavičluk dobiti znojem ono što se može dobiti krvlju.*

* Tacit, *Germanija*, glava 14, preveo Veselin Čajkanović. Navedeno prema elektronskom izvoru https://www.rastko.rs/civ2/rim/tacit-germanija_1.htm. (Prim. prev.)

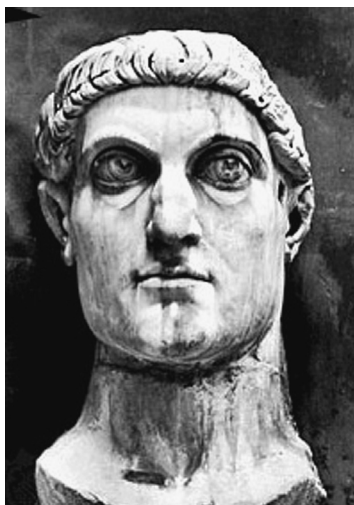
To je narod koji će trista godina kasnije podvlastiti Zapadno rimsko carstvo.

Sada smo predstavili tri elementa. Da rezimiramo. S grčkog gledišta posmatran, *svet je jednostavan, logičan i iskaziv u matematičkim pojmovima*. S hrišćanskog gledišta, *svet je zao, a Hrist jedini spas*. S gledišta germanskih ratnika, *bitke su zabavne*. Iz te neočekivane mešavine izrasla je evropska civilizacija.

Kako su se ova tri elementa spojila? Razmotrimo najpre vezu hrišćanstva s grčko-rimskim svetom. Rimske vlasti su s vremena na vreme pokušavale da iskorene hrišćanstvo. Zaplenjivale su svete knjige i crkvenu imovinu, zatvarali i mučili hrišćane, ubijali one koji su odbijali da se odreknu Hrista.

Rimljani su po pravilu bili vrlo tolerantni. Vladali su carstvom u kojem su živeli ljudi raznih etniciteta, rasa i vera; ako ste se pridržavali reda i mira, Rimljani su bili spremni da vas puste da idete svojim putem. Mogli ste da upravljate svojom zemljom. Mogli ste da ispovedate svoju veru, s jednim izuzetkom: žrtvu ste morali da prinosite i caru. Rimljani su verovali u božansku prirodu cara. Žrtve su mogle da budu sitnice. Ispred carevog portreta ili kipa goreo je plamen i trebalo je da bacite prstohvat soli u plamen, koji bi na to buknuo jako. To

Konstantin (272–337),
rimski car koji je 313. godine
dao hrišćanstvu zvaničnu
podršku.

je bilo dovoljno; nešto kao da salutirate pred zastavom ili otpevate himnu. Hrišćani su to odbijali, zato što su, kao i Jevreji, tvrdili da mogu da se klanjaju samo jednom bogu i nisu prihvatili da se prema caru odnose kao prema božanstvu. Rimljani su obično dozvoljavali Jevrejima da budu izuzeti od ođavanja pošte caru. Smatrali su ih naprasitima i nepredvidljivima, ali prepoznatljivima, drevnim narodom koji ima svoj hram i svog boga i zauzima određeni deo zemlje. Nasuprot tome,

hrišćani su ispovedali jednu novu veru i hrišćanin je mogao da bude ma ko ma gde. Rimljani su ih smatrali podrivačima koje treba istrebiti. Možda bi u tome i uspeali da su progone sprovodili dosledno.

Zatim se desilo čudo. Godine 313. posle Hrista car Konstantin je primio hrišćansku veru, ili je barem dao zvaničnu podršku hrišćanskim crkvama. Mislio je da će njihov bog možda čuvati njega i njegovo carstvo bolje nego ijedan drugi. Mada je hrišćanstvo još bilo daleko od toga da postane većinska vera, vladar carstva je primio tu veru, dao crkvama novac i pružio potporu vlasti episkopa.

Pedeset godina kasnije jedan drugi car hrišćanin stavio je izvan zakona sve ostale vere. Četiri stotine godina pošto je Isus širio svoje učenje u jednoj dalekoj i nemirnoj rimskoj provinciji, hrišćanstvo je postalo zvanična i jedina vera u

carstvu. Sveštenici i crkveni glavari sada su paradirali kroz gradove i pošli po zemlji razarajući mnogobožačke hramove. Skovana je prva spona između tri elementa: *Rimsko carstvo je postalo hrišćansko*.

U toj fazi crkva se već veoma razlikovala od onoga što je bila u početku. U početku su se hrišćani okupljali u privatnim kućama. Sada je, tri ili četiri veka kasnije, postojala cela hijerarhija crkvenih lica s punim plaćenim radnim vremenom: sveštenika, episkopa i arhiepiskopa. Jedan od episkopa – episkop Rima – uspeo je da se uzdigne u papu i preuzme u svoje ruke vlast nad crkvom. Crkva je stvorila sopstvene zakone, i sopstvene sudove i zatvore da bi sprovodila svoje zakone. Crkva nije upravljala samo crkvenim poslovima nego i vrlo važnim životnim pitanjima kao što su brak i nasleđivanje. Sprovodila je sopstveni sistem ubiranja dažbina, obavezujući svakoga da plaća za njeno izdržavanje.

Kad je Rimsko carstvo propalo, crkva je preživela i na neki način sama vladala. Papa je bio ličnost ekvivalentna rimskom caru, a nadzirao je hijerarhijski strukturisane crkvene zvaničnike podređene njegovoj vlasti. To je druga karika u stvaranju evropske mešavine: *crkva je postala rimska*.

Posle kraha Rimskog carstva crkva je sačuvala grčka i rimska učenja (što je prethodno već bila počela da radi). To je zapanjujući preokret, jer su svi antički grčki i rimski pisci, filozofi i naučnici bili pagani, a ne hrišćani. Zašto bi se hrišćanska crkva trudila oko takvih ljudi? U crkvi je postojala jedna struja koja se zalagala protiv toga, tvrdeći da su sva njihova dela zablude i da je jedina istina u Hristu. „Šta imaju zajedničko Atina i Jerusalim?“, pitao je Tertulijan. Ipak, to gledište nije prevagnulo.

Hrišćani nisu bili uspostavili vlastiti sistem obrazovanja, zato se hrišćanstvo, kada je počelo da razvrstava i sistematizuje svoja verovanja, oslanjalo na obrazovane ljude duboko

prožete grčko-rimskom tradicijom. Hrišćani su se služili grčkom filozofijom i grčkom logikom da bi obrazlagali i branili hrišćanstvo. Ti učenici hrišćani su smatrali da su veliki grčki i rimski filozofi i etičari posedovali istinu u određenoj meri, iako je, naravno, cela istina ležala u hrišćanstvu. Grčki filozofi su, međutim, mogli da služe kao vodiči ka istini i u raspravama o istini. Iako su ti filozofi bili mnogobošci, crkva je čuvala njihova dela i služila se njima. To je treća spona: *crkva je sačuvala plodove grčke i rimske učenosti.*

Kad su Germani osvojili Rimsko carstvo, nisu imali nameru da ga razore. Došli su u pljačku, da se domognu najbolje zemlje, a onda da se smeste i uživaju u dobrom životu. Carevu vlast bi prihvatili sasvim rado. Nevolja je, međutim, bila u tome što je u V veku pristiglo toliko Germana, koji su prisvojili toliko mnogo zemlje, da caru nije ostalo ništa čime bi vladao. U suštini, Rimsko carstvo je stiglo svom kraju zato što nije više bilo ničim da se vlada.

Sa svoje strane germanski ratnici su ustanovili da sada moraju da upravljaju društvima koja su osvojili, što u stvari nisu očekivali, i morali su to da rade pod vrlo teškim okolnostima. Sami su bili nepismeni, a u rasulu koje su prouzrokovali rimska struktura upravljanja državom se raspala; trgovina je propala, gradovi su nazadovali. Ratničke poglavice su se uzdizale u kraljeve i stvarale male kraljevine; borile se između sebe; kraljevine su se munjevito uzdizale i padale. Bilo je to vekovima pre nego što će postati vidljivi obrisi današnjih zapadnoevropskih država: Francuske, Španije, Engleske.

Vladavina je pod tim okolnostima bila krajnje slabašna, do te mere da ni oporezivanje nije funkcionisalo. (Nama to možda izgleda pomalo kao oksimoron – vlada koja ne ubira poreze!) Umesto da bude poglavica, germanski ratnik se sada pretvorio u kralja i dodeljivao je zemlju svojim saborcima, koji su se pretvarali u plemstvo, pod uslovom da obezbede